
KÖZÉPKOR ÉS KORA ÚJKOR

Évszámokkal keltezett középkori pénzek

A középkori pénzekben az évszámmal történő keltezés viszonylag későn jelent meg, és korántsem volt általános. Nem véletlen, hogy az európai numizmatikai kutatás korábban nem szentelt túl nagy figyelmet a témának.

A nagy klasszikus, *Arnold Luschin von Ebengreuth*, illetve a legfrissebb európai szakirodalom is az arab számok pénzérméken megjelenését egy 1424-es svájci (sankt galleni) verettel adja meg. A legkorábbi – de római számos – évszám viszont egy dániai vereten található: 1234, bár ezt Luschin korában még 1248-nak olvasták. Ezt követően a 14. század utolsó harmadában Rajna-vidéki pénzekben tűnnek fel megint római számmal írt évszámok. Itáliában a korábbi kutatás szerint pénzérmék datálását a pápák kezdték a 16. században, de először csak uralkodási évükkel, az első évszám 1575, de eddigre már Nápolyban is megjelentek a pénzérméken az évszámok (1572), sőt Milánóban még korábban (1549). Franciaországban már volt erre kísérlet 1532-ben, de csak 1549-től válik rendszeressé, ahogy Angliában is 1549-ben jelenik meg a datálás, ez utóbbi esetben viszont még római számokat láthatunk. Spanyolország későbbi: 1589, még későbbi Portugália, ahol csak a XIX. században lesz az évszámjelzés gyakorlat. Amint látjuk majd, ezt az összképet az amerikai kutatás eredményei – például Itália és Franciaország vonatkozásában – jelentősen módosították, pontosították.¹

¹ Arnold Luschin von Ebengreuth: Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte des Mittelalters und der neueren Zeit. (Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte, Abteilung V: Hilfswissenschaften und Altertümer) Verlag von R. Oldenbourg, München–Berlin, 1904. 59. o., Wörterbuch der Münzkunde. In Verbindung mit N. Bauer, K. Regling, A. Suhle, R. Vasmer und J. Wilcke herausgegeben Friedrich Frhr. v. Schrötter. Zweite, unveränderte Auflage. Walter de Gruyter & Co., Berlin, 1970. 122. o., Bernd Kluge: Numismatik des Mittelalters. I. Handbuch und Thesaurus Nummorum Medii Aevii. (Österreichische →

Más feliratos emlékekhez képest a magyarországi veresű pénzérméken viszonylag későn jelentek meg az évszámok, viszont az évszámokat kezdettől fogva arab számmal jelezték. Nem kis büszkeséggel az 1499-es guldinert (CNH II. 266. / H. 793.), illetve aranyveretét (CNH II. 266. / H. 738.) szoktuk említeni, de rögtön hozzá kell tenni, hogy ezek nem voltak forgalmi pénzek. Forgalmi pénzeinken 1503-tól szerepelnek évszámok (aranyforinton először: CNH II. 260B / H. 771.; denáron először: CNH II. 277–278A / H. 811.), de onnantól kezdve következetesen feltüntetik a verési évet. Ez az újítás a Thurzók körmöci tevékenysége idején történt, vélhetőleg külföldi mintára, de kifejezetten erre vonatkozó korabeli forrás nem ismeretes.²

A középkori európai évszámos pénzek amerikai kutatói

Meglepő módon azonban az évszámos középkori európai pénzekkel kapcsolatos tudásunkat három amerikai kutatónak köszönhetjük. A témában elsőként megjelent és sokáig egyetlen összefoglalás *Albert Romer Frey* katalógusa volt.³ Frey 543 típust közölt, viszont a kisebb névértékűeket rendszerint csak jegyzetben említette meg (ha egy garast közölt, a hozzá tartozó szintén évszámos félgarast már csak említette). Frey 1915-ös munkájához, azt újra kiadva 1978-ban *David Cervin* készített kiegészítést: további 265 típust azonosított és közölt le. Gyűjtését tovább folytatta, és 2000-ban azt még további 80 darabbal egészítette ki. Frey rendszere szigorúan időrendi volt, az anyagot nem választotta szét országok és kibocsátók szerint, hanem időrendi sorban közölte. Kritikusai ezt felróják neki, ugyanakkor didaktikus szempontból ennek a rendszernek is vannak előnyei.⁴

Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Sitzungsberichte 769., Veröffentlichungen der Numismatischen Kommission 46.) Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften – Münzkabinett, Staatliche Museen zu Berlin, Berlin–Wien, 2007. 48 o.

2 Az egyes típusoknak a legegyszerűbb itt utánanézni: *Lajos Huszár*: Münzkatalog Ungarn. Von 1000 bis heute. Corvina – Battenberg, Budapest–München, 1979. 115., 119., 122., 126. o.

3 *Albert R. Frey*: The Dated European Coinage Prior to 1501. American Numismatic Society, New York, 1914. (újra kiadásai kiegészítésekkel: 1978., 2000.)

4 Frey művének értékeléséhez: *Robert A. Levinson*: The Early Dated Coins of Europe 1234–1500. An Illustrated Catalogue and Guide to Dated Medieval Coinage. Second edition. Coin & Currency Institute, Williston, 2019. 10–11. o.

Frey és Cervin után *Robert A. Levinson* vállalkozott arra, hogy az 1234–1500 közötti európai évszamos pénzeket megvizsgálja: műve először 2007-ben, majd 2019-ben jelent meg. Jelen írásban katalógusának második kiadását szeretném ismertetni. Bevezetésként rögtön fel is kell hívnom egy módszertani problémára a figyelmet, nevezetesen, hogy tárgykörét Levinson sajátosan határolja le: katalógusában az előbb említett szerzőkhöz hasonlóan ő sem tér ki azokra az európai, illetve a keresztetek által a Szentföldön kibocsátott, ám arab feliratot viselő érmékre, amelyek szintén tartalmazznak évszámot (ezekről viszont egy külön függelékben olvashatunk).

Levinson művének bevezető részében rövid történeti összefoglalást ad. Kiemeli, hogy miközben Dionysios Exiguus már a 6. században kidolgozta a Krisztus születésétől számított időszámítás rendszerét (AD), fura mód az igény, hogy a pénzeket ezen rendszer szerint keltezzék, még vagy 700 évig nem merült fel. Az első ilyen pénzérme egy dáni ai püspökség, Roskilde 1234-ben kibocsátott verete volt, ezt követően viszont Skandinávia területén egészen 1478-ig kellett várni a következő évszamos pénzre. A roskildei veretre egyébként sincsen magyarázat, egyelőre a kutatás „anomáliaként” értékeli. Európa más területei sem siettek felzárkózni. 1372-ben viszont Nagy Károly egykori székvárosa, Aachen kezdett évszamos pénzeket kibocsátani, illetve ezzel egyidejűleg a németalföldi Schoonvorst-Sichem ura, II. Renaud (1369–1396) is ilyen érméket hozott forgalomba. Előbbi következetesen folytatta ezt a gyakorlatát az elkövetkező ötven évben, utóbbi esetében inkább csak epizódyszerű jelenségről beszélhetünk. 1424-ig összesen négy kibocsátó esetében tapasztalható évszamos pénzverés: a roskildei püspökség, Aachen városa, Schoonvorst-Sichem ura, illetve II. Frigyes német király, majd német-római császár (1212–1250) szicíliai királyként (itt I. Frigyes néven 1197-től uralkodott) 1198-ban kibocsátott aranypénze sorolható ide, ám ez utóbbi arab felirattal készült (ennek okán a katalógusban nem szerepel, csak az egyik függelékben kapott helyet), egyik oldalon AH (hidzsra szerinti) keltezést találunk arab számokkal (595), másik oldalán a keresztény évszám (1198) olvasható arab szövegezéssel.⁵

5 Tekintettel arra, hogy az AH 595. év novemberben kezdődött, így a pénzt nyilvánvalóan az AD 1198. év vége előtt verték, lásd: *Levinson* i. m. p. 307. A Sziciliában vert, arab feliratú, évszamos keresztény pénzérmék kérdését már Frey is érintette, bár ő a korábbi normann uralkodók pénzveréséből hoz példákat: *Frey* i. m. p. 4.

1424-ben azonban újabb kibocsátó jelentkezett: a Sankt Galleni Apátság. Többről van szó, mint pusztán „csatlakozásról”, hiszen ezeken a vereteken – szemben a korábbiakkal – már arab számokat láthatunk évszámjelzésként. A sankt galleni plappart még egyedi jelenség volt, mert egyrészt ezt követően évtizedekig nem vertek itt évszámos pénzeket; másrészt a legközelebbi arab számot használó európai veretre 1456-ig kellett várni: egy Grazban vert stájerországi pfennigen és egy bécsújhelyi krajcáron láthatunk ilyen évszámot.

Jól láthatóan tehát szórványos jelenségről van szó, a kibocsátók részéről az az igény, hogy vereteiket AD keltezzék, kifejezetten ritkának mondható. A XV. század második felében, 1500-ig azonban hirtelen megváltozott az öszkép, az évszámos pénzek fokozatosan általánossá váltak.

A korai évszámos pénzek új korpusza

Levinson könyvének első kiadását 27 év gyűjtőmunka előzte meg, eleinte kifejezetten azokra az érmékre koncentrált, amelyek kimaradtak Frey katalógusából. Végül összesen 1250 típust és altípust sikerült összeszednie (egy típus egy adott dátumhoz kapcsolható meghatározott névértékű veret, amelyet egy állam vagy egy uralkodó adott ki, míg az altípus ennek változata). A második kiadás ehhez képest 130 újabb típussal gyarapodott, illetve módosultak egyes meghatározások, valamint a fényképanyag is.

A katalógus második kiadása négy nagyobb egységre tagolt. Az első részben egy általános bevezetést találhatunk az évszámok vereteken történt megjelenéséről, illetve módszertani kérdéseket tárgyal meg a szerző. A második rész a tényleges katalógus, amelyben országok, birodalmak szerinti bontásban közli a verdénként, azon belül pedig időrendben rendezett anyagot. A harmadik részben országok és verdék szerinti pénz(verés-)történeti összefoglalást olvashatunk. A negyedik részben a katalógus használatát elősegítő függelékekben értékes összeállításokat találhatunk: a kibocsátó államok felsorolását, az évszámos pénzek alkalmazott rövidítések feloldását, a vallásos feliratok fordítását, a szentábrázolásokat,

egy fotográfiai szótárt, az iszlám feliratú, de keresztény kibocsátású évszámos pénzek összeállítását (Szicília, Szentföld), a Frey-féle katalógus hibáinak kijavítását, valamint egy strukturált és annotált bibliográfiai jegyzéket.

Az anyag tagolása ugyanakkor vitatható, bár az évszámok vereteken történő megjelenésének időrendjével jórészt alátámasztható: Németország az első nagy egység, Németalföld déli, majd északi része követi, aztán a Habsburg örökös tartományok és a szomszéd országok következnek (Magyarország is itt nyert elhelyezést, holott éppenséggel ekkor – 1499/1500-ban – ez még egyáltalán nem indokolt), majd Svájc, Skandinávia és Itália után Franciaország zárja a sort. Az egyes típusok/altípusok fényképpel és részletes numizmatikai meghatározással, referencia-hivatkozásokkal szerepelnek. A Levinson által kidolgozott, és már az első kiadásban alkalmazott osztályozási rendszert a gyűjtők viszonylag hamar átvették, így a második kiadásban is ezt használja. Levinson alaposan kimunkálta ezt a szempontrendszert, ami alapján világosan meghatározható, hogy mi tekinthető típusnak és altípusnak, és mi nem. Ebben egyébként az általános numizmatikai gyakorlathoz igazodik. Katalógusába viszont nem vette fel az „*exonumia*” kategóriába sorolható tárgyakat, például a zsetonokat. Bár ezek között meglehetősen ritka az évszámmal ellátott veret, néhány előfordul, azonban a hagyományos numizmatikai meghatározás szerint nem tekinthetőek fizetőeszköznek (funkciójuk más), így ezeket Levinson annak ellenére sem vette fel a katalógusba, hogy Frey többször idézett művében két ilyen tárgy is szerepel. A bevezetésben a szerző külön módszertani fejtegetést szánt az előlap és a hátlap, majd az ellenjegyek kérdéseinek, ezek a részek valójában megint csak az általános numizmatikai közmegegyezésnek megfelelően foglalják össze az ezekkel kapcsolatos ismereteket. Külön kitért a pénznemekre, azok elnevezéseire, a pénzverésben felhasznált alapanyagokra, a súlyokra és az ezek kapcsán tapasztalható eltérésekre. Kifejezetten a gyűjtői érdeklődést elégíti ki a ritkaság jelzésére alkalmazott rendszer ismertetése (C-től ('*common*') az R6-ig ('*unique*'), ahogy az egyes típusok (többféle – nagyon szép (VF= '*very fine*') és kiváló (EF = '*extremely fine*') – minőséghez tartozó, dollárban meg-

határozott) becsértékének megállapítása is.⁶ A katalógus rendszerének megértéséhez mindenképpen ajánlott a bevezető fejezet alapos tanulmányozása!

Új eredmények

Levinson műve számos ponton finomítja az európai numizmatikában eddig élt közmegegyezést az évszámos pénzek egyes európai országok pénzverésében történt megjelenéséről. Az elmúlt száz év kutatásainak köszönhetően tudható például, hogy az évszámos pénzek franciaországi megjelenése is hamarabb történt, mint azt a korábbi kutatás Frey nyomán állította, igaz, az első évszámok tartományi vereteken jelentek meg: Lotharingia (1491), Bretagne (1492). Észak-Itáliában is vertek már a XV. század végén évszámos pénzeket: Forlí (1480), Bologna (1494), Milánó (1497). Ami különös, hogy 1500-ban már maga a Pápaság is bocsátott ki évszámmal keltezett pénzt (háromszoros aranyforintot), ebben minden bizonnyal szerepet játszott az is, hogy a kibocsátás évét az egyház szentévének minősítette (ahogy az érme körirata fogalmaz: ALEXANDER·VI:PONT:-MAX / IVSTIT:PACIS:Q:AN:IVBILEI:MD). Ez a pápai évszámos pénzkibocsátás azonban ekkor még epizódyszerű volt.

Néhány szót megérdemelnek a kötetben szereplő magyar évszámos veretek is. Mivel a kötet záróévszáma 1500, így már nem kaphattak benne helyet a bevezetőben említett, 1503-tól vert forgalmi pénzeink. Az 1499-es évből viszont szerepel a korábban említett guldiner és aranyverete, az 1500-as évből a katalógus három típust is közöl: a CNH II. 267A / H. 794. guldinert és aranyveretét (CNH II. 267A / H. 739.), valamint egy ezüsből készült, guldiner-próba-
veretnek minősített érmét (CNH II. 286. / H. 824.).⁷ Ez utóbbit korábban forint-próba-
veretnek tartották, lévén, hogy előlapi és hátlapi éremképe egyaránt az akkor forgó aranyforintok felnagyított változata, ám eltérésekkel: ez és a Szent László lábai között látható vés-

⁶ Az angol terminológia fordításához, értelmezéséhez: *Saltzer Ernő*: Numizmatikai szakszótár. Angol–magyar. Német–magyar. Szerk. Szinovszki Sándor. Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, Budapest, 1979.

⁷ *Huszár* i. m. 115., 123., 127. o.

nőkjel továbbgondolásra érdemes az érem értékelése kapcsán. A guldiner-kérdés egyébként mindmáig a magyar numizmatika csak részlegesen megoldott problémája, a téma újabb vizsgálata nagyon időszerű lenne.⁸

Levinson korpuszának második kiadásával a gyűjtők és a kutatók, sőt a numizmatika iránt érdeklődők olyan, megkerülhetetlen kézikönyvet vehetnek kézbe, amely nélkül a középkori évszámos pénzek vizsgálata ma már nem lehetséges. A gondosan összeállított és igényesen kivitelezett katalógus nem hiányozhat(na) egyetlen pénztörténeti gyűjtőkörű szakkönyvtár polcairól sem.

Robert A. Levinson: *The Early Dated Coins of Europe 1234–1500. An Illustrated Catalogue and Guide to Dated Medieval Coinage.* (Európa korai keltezésű érmei 1243–1500. Illusztrált katalógus és útmutató a keltezett középkori pénzveréshez) Second edition. Coin & Currency Institute, Williston, 2019. 330 o. ISBN 978-087184-601-3

Gyöngyössy Márton

⁸ A guldinerekről legutóbb: *Lakos János*: II. Ulászló ezüstpénzverése. A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve 1971. [1972.] 5–27. o.